

СОЦІАЛЬНЕ ВЧЕННЯ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ СУСПІЛЬНО-ГРОМАДСЬКОЇ ПОЗИЦІЇ ДУХОВЕНСТВА В КОНТЕКСТІ КОМПЕТЕНТІСНОГО ПІДХОДУ В БОГОСЛОВСЬКІЙ ОСВІТІ

У статті розглянуто проблему виділення ключових компетентностей майбутніх священнослужителів. Особливу увагу приділено визначенню соціальної і громадянської компетентності майбутнього священнослужителя. Показником сформованості соціальної і громадянської компетентності виступає категорія «суспільно-громадська позиція». Формування активної суспільно-громадської позиції духовенства – це осмислений і свідомий процес прийняття поглядів Церкви на державу, політику, національне питання тощо, який вимагає глибокого вивчення і аналізу соціального вчення, його ретельного обґрунтування з позиції основних богословських положень, Старого і Нового Заповітів, праць Святих отців Церкви. Цей процес набуття соціальних і громадянських компетентностей можливий за умови реформування системи православної богословської освіти, що відповідає викликам сучасності.

Ключові слова: богословська освіта, компетентнісний підхід, компетентність, соціальне вчення, соціальна компетентність, громадянська компетентність, суспільно-громадська позиція.

Постановка проблеми у загальному вигляді. На данному етапі модернізації системи вищої освіти в Україні є актуальним впровадження принципів Болонського процесу. Це передбачає впровадження компетентнісного підходу. Особливого значення набуває компетентнісний підхід в контексті реформування православної богословської освіти, що породжує проблему із визначенням ключових компетенцій випускника вищого духовного закладу, яка полягає у подоланні протиріччя між двома основними завданнями богословської освіти – духовним вихованням і набуттям богословських знань. Фактором вирішення цієї проблеми може виступити інкорпорація соціального вчення Православної Церкви в систему богословської освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Компетентнісний підхід в системі вищої освіти є предметом наукового дослідження вітчизняних науковців – І.Драча, П.Бачинського, Г.Гаврищак, І.Гудзик, Т.Гудкової, Н.Дворнікової, І.Зязюна, С.Клепко, С.Ніколаєнко, О.Овчарук, О.Онопрієнко, О.Ситник, Т.Смагіної, Г.Терещук, С.Трофименко, С.Трубачевої, Н.Фоменко та інших. Серед російських вчених треба виділити М.Авдєєву, В.Болотова, Е.Бондаревську, В.Введенського, А.Войнова, Г.Дмитрієва, І.Зимньої, К.Митрофанова, В.Серікова, О.Соколової, Е.Тетюниної, А.Хуторського та інших.

Як методологічна основа забезпечення цілей, змісту і якості вищої освіти компетентнісний підхід розглядається значною частиною зарубіжних дослідників, серед яких найбільш відомі: С.Адам, А.Бермус, Дж.Боуден, М.Лейтер, С.Маслач, А.Мейхью, Дж.Равен, Р.Стенберг, Е.Тоффлер, Р.Уайт, Дж. Б. Форсайт, Р.Хайгерті, Дж. Хедланд, Е.Шорт та інші. Теоретичну основу вивчення феномену соціальної і громадянської компетентності становлять наукові праці О.Прямікової, О.Бодальова, С.Макарова, С.Нікітіної, В.Цветкова, В.Масленнікової, Л.Шабатури, Л.Свірської, І.Зарубінської та ін.

Впровадженню компетентнісного підходу в систему православної богословської освіти присвячена досить незначна низка наукових праць, хоча на сучасному етапі модернізації системи богословської освіти слід відзначити посилення уваги до цієї проблеми з боку науковців і духовенства.

Формулювання цілей статті. Мета дослідження – розглянути проблему визначення соціальної і громадянської компетентності священнослужителя, показником якої є сформованість суспільно-громадської позиції духовенства.

Основними завданнями роботи виступають наступні:

1. Виділення ключових компетентностей майбутніх священнослужителів.
2. Визначення механізмів формування активної суспільно-громадської позиції духовенства.
3. Дослідження умов реформування системи православної освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Компетентнісний підхід виступає інноваційним засобом реформування і модернізації сучасної системи вищої світської і духовної освіти. Як вважають В.Бедь (архим. Віктор) і М.Артем'єва, цілеспрямоване входження України у світову спільноту модернізації міжнародного порядку в контексті визначених пріоритетів майбутнього світоустрою вимагає від організаторів вищої освіти поетапно реалізовувати складові наявної мегасистеми цілісного освітнього простору, де виразною ознакою її змісту є розбудова на компетентнісно-орієнтованій основі [1].

Поняття «компетентність» визначає здатність особистості ефективно здійснювати складні поліфункціональні, поліпредметні і соціокультурно орієнтовані види діяльності, основними характеристиками якої є: багатофункціональність, універсальність, надпредметність, об'ємність, інтелектуальна насиченість, дієвість, соціальність, духовність.

Богословська освіта передбачає як набуття богословських знань, участь в розвитку богословської науки, так і істинне воцерковлення майбутнього священнослужителя, духовне зростання і свідоме занурення в церковне служіння, що актуалізує проблему виділення ключових компетентностей майбутніх випускників вищих духовних навчальних закладів, яка полягає у подоланні протиріччя між двома основними завданнями богословської освіти – духовним вихованням і набуттям богословських знань.

На нашу думку, можна виділити три групи ключових компетентностей в православній богословській освіті: компетентність у галузі богословських знань, морально-етична компетентність, соціальна/громадянська компетентність. Стисло охарактеризуємо основні групи компетентностей майбутніх священнослужителів:

1) компетентність у сфері богословських знань включають в себе компетенції в предметних, теоретичних і операційних (виконання релігійно-культових дій – богослужбова та гомілетична практика) сферах богослов'я; підготовку до місіонерської діяльності тощо;

2) морально-етична компетентність – висока моральна розвиненість особистості священнослужителів, формування моральної і ціннісної свідомості, усвідомлення і прийняття духовних і християнських цінностей;

3) соціальна/громадянська компетентність – сформованість суспільно-громадської позиції священнослужителя як члена суспільства і громадянина, компетенції в сфері соціального служіння і соціальної роботи, обізнаність в актуальних соціальних питаннях і ставленні до них Церкви.

Інкорпорація соціального вчення Православної Церкви в систему богословської освіти сприяє формуванню виділених груп компетентностей, тому можна припустити, що основні положення соціального вчення обумовлюють сутнісну і змістовну наповненість соціальної і громадянської компетентності майбутнього священнослужителя. Набуття соціальної і громадянської компетентності, на нашу, думку, відображається в сформованості суспільно-громадської позиції священнослужителя як клірика, так і члена суспільства. В цьому аспекті соціальне вчення, концептуалізуючи ставлення Церкви до держави і суспільства, формує соціальну і громадянську позицію духовенства в сучасному мінливому світі цивілізаційних викликів. Розглянемо визначені групи компетентностей в богословській освіті.

Соціальна компетентність – це складне переплетення умінь, знань та дій, орієнтованих та організованих у відповідності до оточуючої соціальної реальності, які відкривають та забезпечують можливість самореалізації у заданій системі [5]. Це відображення відносин «Я»-«суспільство».

М.Гончарова-Горяньська на основі аналізу праць зарубіжних авторів, окреслює три підходи щодо визначення змісту соціальної компетентності:

1) на основі конкретних соціальних навичок (певні стратегії, що використовує особистість для ефективної взаємодії з соціумом);

2) на основі параметрів виміру соціальної компетентності (ситуативні прояви рівня соціальної компетентності);

3) на основі якості поведінки соціально компетентної особистості (сукупність певних якостей особистості, особливості її характеру та поведінки) [6].

Отже, соціально-компетентна особистість – це особлива конкретизація категорії «особистість», яка являє собою систему певних психологічних властивостей та рис, які є необхідними для адекватного прояву соціального життя людини у сучасному суспільстві. Соціально-компетентна особистість повинна володіти психологічними (перцептивні, когнітивні, мнемічні, емоційні, вольові), особистісними (розум, логіка, оригінальність, розсудливість, ініціативність, гнучкість, творчість, цілісність, самостійність, стресостійкість, здатність до саморегуляції та самоаналізу тощо) та соціальними (знання основ конфліктології, соціальної психології; готовність до співпраці, взаємодії з оточуючими; відповідальність; емоційний інтелект та ін.) компетенціями.

Соціальна компетентність є групова і особистісна здібність до ефективної реалізації в практичній діяльності соціальних, професійних і інших знань, навичок і умінь, обумовлена особистісними якостями як результатом процесу соціалізації. Виникнення громадянської компетентності безпосередньо пов'язане з переходом від традиційного до зрілого громадянського суспільства і з процесом громадянської соціалізації.

Науковий вираз суті громадянської компетентності має два сенси – широкий і вузький. У широкому сенсі громадянська компетентність виступає як різновид соціальної компетентності, як функція громадянського суспільства, що генерує ґрунт для ефективної і успішної діяльності особистості, соціальних груп і всього суспільства в цілому. У вузькому сенсі громадянська компетентність виступає як параметр діяльності особистості, соціалізованої під впливом громадянських цінностей, норм і правил, і що виражається в наявності знань, навичок і умінь стосовно певної професії.

Науковець О.Пометун зауважує, що це здатність людини активно, відповідально й ефективно реалізовувати громадянські права і обов'язки з метою розвитку демократичного суспільства [9]. І.Тараненко визначає громадянську компетентність як здатність бути громадянином, який володіє демократичною громадянською культурою, усвідомлює цінності свободи, прав людини, відповідальності, готовності до компетентної участі в громадянському житті [2]. Отже, якщо виходити із змісту самого поняття «компетентність», то обов'язковою його складовою є знання, цінність, діяльність.

Як зазначає Е.Слабунова, громадянська компетентність – це здатність людини бути активним членом громадянського суспільства, брати участь в його створенні і функціонуванні. Громадянська компетентність складається з чотирьох структурних компонентів [11]:

1. Когнітивний блок пов'язаний із знаннями і способами їх отримання. Це раніше всього знання про суспільство і його будову: політичні, правові, соціальні, історичні, культурологічні і т.д.

2. Діяльнісний (операціональний) компонент включає готовність виконувати роль виборця, споживача, громадського і політичного діяча і т.п. Громадянин повинен оволодіти компетенцією соціального вибору, соціальної дії, комунікативною компетентністю; певними вміннями і навиками: критично мислити, виконувати громадянські обов'язки, аналізувати політичну ситуацію, уміти користуватися своїми правами і захищати їх.

3. Аксиологічний компонент припускає наявність у людини таких цінностей, як гуманізм, патріотизм, свобода, суспільне благо, особиста відповідальність за долю країни, пошану прав і свобод людини, національних традицій і культур, загальнолюдських цінностей, демократичних норм і правил.

4. Індивідуальний компонент припускає, що громадянські і патріотичні відчуття повинні бути продуктом усвідомленого вільного вибору на основі гуманістичних цінностей.

Духовенство виступає не тільки як член церковного середовища, але й як рівноправний член громадянського суспільства, який займає певну позицію щодо держави, суспільства, громади. В цьому аспекті соціальна і громадянська діяльність священнослужителів

регламентується не тільки морально-етичними основами православного християнства, але й положеннями соціального вчення Церкви щодо відношень «Церква – держава – суспільство», що сприяє формуванню одних із ключових компетентностей богословської освіти – соціальної і громадянської.

Показником сформованості соціальної і громадянської компетентності, на нашу думку, може виступити категорія «суспільно-громадська позиція». Сутність поняття «суспільно-громадська позиція» трактується нами як стійкий компонент внутрішньої структури особистості, що визначає вмотивовану спрямованість її діяльності та реалізацію особистісних цінностей, власних прав, свобод і обов'язків; як система ціннісних і соціальних орієнтацій, ставлень особистості до суспільства, держави, нації, до себе, як до громадянина.

Сформованість активної суспільно-громадянської позиції особистості можна розглядати за такими критеріями: громадянські знання, громадянські якості та цінності, громадянська активність, соціальна взаємодія. Формуванню активної громадянської позиції особистості сприяє соціальний досвід, який складається як з рівня розвитку громадянських знань і якостей особистості, так із практичних навичок участі в суспільному житті.

Важливим критерієм сформованості активної суспільно-громадської позиції особистості є здатність до соціальної взаємодії. Показниками цього критерію є соціальна спрямованість; прагнення до соціальної гармонії; здатність до колективної діяльності; позитивно спрямована комунікативність; толерантне ставлення до поглядів і переконань інших людей; гуманізація взаємин. Активна участь у суспільній діяльності, яка базується на взаємодії в соціальному середовищі, формує гуманістичну спрямованість особистості.

Отже, формування особистості священнослужителя включає як становлення його морально-етичної компетентності і обізнаності в сфері богослов'я, так і його соціальну і громадянську позицію, яка в цілому відображає ставлення Церкви до соціально-політичних і соціально-економічних процесів в суспільстві. Слід відзначити, що формування активної суспільно-громадської позиції духовенства – це осмислений і свідомий процес прийняття поглядів Церкви на державу, політику, національне питання тощо, який вимагає глибокого вивчення і аналізу соціального вчення, його ретельного обґрунтування з позиції основних богословських положень, Старого і Нового Заповітів, праць Святих отців Церкви. Цей процес набуття соціальних і громадянських компетентностей можливий за умови реформування системи православної богословської освіти, що відповідає викликам сучасності.

Таким чином, суспільно-громадська позиція православного духовенства виступає як сформованість усвідомленого і осмисленого ставлення священнослужителя до соціальних, політичних і економічних процесів в суспільстві; як система усталених духовних, соціальних і громадянських цінностей особистості; як здатність священника до конструктивної соціальної взаємодії і соціального служіння. Виходячи з цього можна виділити декілька основних світоглядних і праксеологічних аспектів виразу суспільно-громадської позиції священнослужителя: ставлення до соціально-політичних процесів, орієнтація на соціальне служіння, рівень громадянської активності. Розглянемо більш детально визначені форми прояву суспільно-громадської позиції священнослужителя.

1. Ставлення до соціально-політичних процесів. Церква в сучасному українському суспільстві впливає на мету політичної діяльності віруючих, на їх мотивацію, вибір шляхів і засобів досягнення політичних рішень, ставлення до громадянського обов'язку, на політичну соціалізацію особи, на залучення тією чи іншою мірою особи до політичного життя, на вироблення чіткого, свідомого ставлення до явищ політичного життя та політичних інституцій, до політики, зокрема, до правлячої еліти, до держави як інструменту управління суспільством та органу залагодження соціальних негараздів. Це спричинено тим, що релігія як форма ставлення людини до багатовимірної соціальної дійсності належить до числа факторів, що здатні визначити значною мірою політичну орієнтацію особи.

Соціально-політичні погляди Церкви обов'язково змінюються з плином часу, вони не можуть виводитися безпосередньо з незмінної догматики. За своєю природою вони повинні трансформуватися разом із змінами, що відбуваються у конкретній політичній системі.

Якщо ці погляди залишати незмінними, то вони стануть надто схематичними і консервативними.

Як нами було зазначено, ставлення православного духовенства до політичних процесів регламентується положеннями соціальної концепції Православної Церкви і задекларована в офіційному документі РПЦ «Практика заяв і дій ієрархів, духовенства, чернецтва і мирян під час передвиборчих кампаній» [10], яка вказує на неприпустимість участі священнослужителів в активному політичному процесі (передвиборча агітація, підтримка певних політичних сил тощо) від імені Церкви, але дозволяє мати особисту позицію щодо політичної ситуації в державі і підтримки окремих політичних сил, виконуючи громадянський обов'язок виборця.

2. Орієнтація на соціальне служіння. Участь православних релігійних інститутів в суспільному житті держави проявляється не тільки у богослужбово-молитовній діяльності, а й просвітницькій, освітній, виховній, благодійницькій, добродійній, інформаційній, місіонерській та інших. Вони проводять соціальну роботу в таких суспільно-значущих напрямках як: збереження моральності і спокою в суспільстві; духовна, моральна, культурна, патріотична освіта і виховання дітей та молоді; духовно-моральне і патріотичне виховання воїнів і співробітників правоохоронних установ; благодійницька і соціальна діяльність; збереження, відродження й розвиток історичної і культурної спадщини; робота з профілактики правопорушень; духовна і матеріальна допомога особам, які перебувають у місцях позбавлення волі; діяльність з охорони навколишнього середовища; підтримка інституту сім'ї, материнства і дитинства; підтримка і захист державної стабільності.

Треба зазначити, що багатовекторність своєї соціальної діяльності, православні церкви прописали у сучасних соціальних концепціях. Особливого значення регламентація особливостей церковного соціального служіння набула в офіційному документі РПЦ «О принципах організації соціальної роботи в РПЦ». Так, в цьому документі надається наступне визначення: «Соціальне служіння Церкви (церковна добродійність, церковна соціальна діяльність, діаконія – це ініційована, організована, координована діяльність, що фінансується Церквою, має метою надання допомоги людям, які мають потребу грошовими коштами, майном, радою, працею. Соціальне служіння Церкви не може стримуватися або обмежуватися релігійними, національними, державно-політичними або соціальними рамками» [8]. Соціальне служіння є одним з провідних видів діяльності священнослужителів, тому багато вищих духовних навчальних закладів Православної Церкви (як на території України та Росії, так і в європейських країнах – Греції, Словачії, Румунії, Болгарії) готують священнослужителів за спеціалізацією «християнська соціальна робота».

Отже, соціальна робота Церкви має охоплювати всі сфери життєдіяльності людей (мотивація, виховання, освіта, професійна діяльність, родина, бізнес, культура, побудова образів майбутнього), оскільки саме у соціальній сфері задовольняються життєві інтереси. Розробка соціальної доктрини Православної Церкви та конкретна практична концепція соціальної роботи церковних парафій набувають всезростаючого значення. Про це постійно нагадував Предстоятель Української Православної Церкви Блаженніший Митрополит Київський та всієї України Володимир, наголошуючи, що «соціальне вчення – це відповіді Церкви на найбільш насущні питання сучасної людини» [3].

3. Рівень громадянської активності священнослужителя. Громадянська активність відображає рівень громадянської культури суспільства, та певної мірою визначається ним. В той же час рівень індивідуальної громадянської активності визначає рівень розвитку суспільної громадянської активності. Це взаємопов'язані явища, де особистість проявляючи громадянську активність підвищує її суспільний рівень, що в свою чергу зумовлює прояви громадської активності інших людей. В сферу громадянської активності за А.Гусєвою входить: участь у вирішенні спільних проблем; розробка та реалізація програм розвитку громади; контроль влади та відстоювання прав громадянина [4]. Серед чинників громадської активності можна виділити: наявність навичок громадської дії; рівень емпатії особистості; рівень розвитку комунікативних навичок; загальна громадянська культура

населення; ефективність діяльності соціальних інститутів. Технологію процесу формування суспільно-громадської позиції священнослужителя можна відобразити у наступній таблиці:

Отже, процес формування суспільно-громадської позиції священнослужителя під впливом інкорпорації соціального вчення Православної Церкви в систему богословської освіти представлений рядом заходів які формують у священнослужителя стійку громадянську позицію.

Висновки з даного дослідження. Отже, соціальна і громадянська компетентність є однією з ключових компетентностей богословської освіти, показником і виразом якої виступає суспільно-громадська позиція як усвідомлене і осмислене ставлення священнослужителя до соціальних, політичних і економічних процесів в суспільстві; як система усталених духовних, соціальних і громадянських цінностей особистості; як здатність священника до конструктивної соціальної взаємодії і соціального служіння. Вагомим чинником формування активної суспільно-громадської позиції духовенства є інкорпорація соціального вчення Православної Церкви в систему богословської освіти.

Література

1. Бедь В.В. (архим. Віктор) Компетентнісний підхід в системі вищої освіти як пріоритет її модернізації у ВУЗі / В.Бедь // Український науковий журнал «Освіта регіону». – 2011. – №5. – [Електронний ресурс] – Режим доступу до журн.: <http://social-science.com.ua/article/691>.
2. Бібік Н.М. Компетентнісна освіта – від теорії до практики / Бібік Н.М., Єрмаков І.Г., Овчарук О.В. – К.: Плеяда, 2005. – 120 с.
3. Владимир (Сабодан), митр. Задачи православного богословия в Украине на современном этапе / Владимир (Сабодан), митр. // Доклад на Десятых международных Успенских чтениях (Киев, 30 сентября 2010 года). Українська Православна Церква // [Електронний ресурс] – Режим доступу до журн.: <http://orthodox.org.ua/article/zadachi-pravoslavnogo-bogosloviya-v-ukraine-na-sovremennom-etape>
4. Гусева А.В. Психологічні чинники готовності до громадської активності: автореф. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: 19.00.01 / А.В. Гусева. – Одеса, 2009. – 19 с.
5. Докторович М.О. Соціальна компетентність як наукова проблема / М.О. Докторович // Психологія і суспільство. – 2009. – №3. – С. 144-147.
6. Лепіхова Л. Соціально-психологічна компетентність у педагогічній взаємодії / Л. Лепіхова // Вища освіта України. – 2004. – №3. – С. 87-102.
7. Мартышин Д.С. Социальная работа Церкви как важнейшее условие социализации человека / Д.С. Мартышин, П.В. Бочков // Молодой ученый. – 2014. – №1. – С. 609-613.
8. О принципах организации социальной работы в Русской Православной Церкви // Русская Православная Церковь. Официальный сайт Московского Патриархата. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.patriarchia.ru/db/text/1401894.html>.
9. Пометун О.І. Компетентнісний підхід – найважливіший орієнтир розвитку сучасної освіти / О.І. Пометун // Рідна школа. – 2005. – Січ. – С.65-69.
10. Практика заявлений и действий иерархов, духовенства, монашествующих и мирян во время предвыборных кампаний. Проблема выдвижения духовенством своих кандидатур на выборах // Русская Православная Церковь. Официальный сайт Московского Патриархата. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.patriarchia.ru/db/text/1400896.html>.
11. Слабунова Э.Э. Компетентностный подход в гражданском образовании / Э.Э. Слабунова [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www/vy_narod.ru/SLAB.DOC.

Popovych Vasyl

The orthodox church's social doctrine as the factor of public - civic stand formation clergy in the context of competence-based approach in Theological education

In the article the problem of key competences allocation of future priests is considered. The particular attention on social and civic competence determination of future priest is paid. As an indicator of social and civic competence formation serves the category of "public civic stand". The formation of an active social and civic position of the clergy - is a sensible and conscious-making process the Church views on the state policy, the national question, etc., which requires in-depth study and analysis of social doctrine, its careful study from the standpoint of basic theological positions, Old and New Testaments, the works of the Holy Fathers of the Church. This process of social and civic competences acquisition is possible in condition of reforming the orthodox theological educational system, that meets the challenges of today.

Keywords: theological education, competence-based approach, competence, social doctrine, social competence, civic competence, public and public position.

Надійшла до редакції 15.10.2015 р.